

УДК: 339.727.22:335.02:338.34

к.е.н. Слободяник С.П.

УКРАЇНСЬКИЙ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Проаналізовано сучасний стан оборонно-промислового комплексу України, неминучість включення України в міжнародні економічні зв'язки та інтеграції ОПК в світову оборонну промисловість, з метою подальшого його ефективного функціонування. Розглянуті основні чинники, які впливають на зацікавленість ТНК у довгострокових інвестиціях в фундаментальну науку та дослідно-практичну інфраструктуру. Узагальнено різні стратегії реструктуризації компаній в оборонній промисловості з урахуванням різного ступеня захищеності компаній ОПК від дій в нових економічних умовах у США, країнах Західної Європи, КНР, Росії, а також основні тенденції трансформації та розвитку компаній виробників озброєння. Разом з тим, співробітництво з ТНК приховує низку можливих загроз економічній безпеці України, у зв'язку з чим визначено стратегічні завдання України, зокрема максимальна гармонізація національних економічних інтересів та інтересів ТНК та дотримання економічної безпеки в контексті залучення іноземних ТНК у оборонно-промисловий сектор економіки України.

Ключові слова: оборонно-промисловий комплекс, озброєння та військова техніка, військово-технічне співробітництво, венчурне інвестування, транснаціональна корпорація.

Украинский оборонно-промышленный комплекс в системе международных экономических связей. Проанализировано современное состояние оборонно-промышленного комплекса Украины, неизбежность включения Украины в международные экономические связи и интеграции ОПК в мировую оборонительную промышленность, с целью дальнейшего его эффективного функционирования. Рассмотрены основные факторы, которые влияют на заинтересованность ТНК в долгосрочных инвестициях в фундаментальную науку и опытно-практическую инфраструктуру. Обобщенно разные стратегии реструктуризации компаний в оборонительной промышленности с учетом разной степени защищенности компаний ОПК от действий у новых экономических условий в США, странах Западной Европы, КНР, России, а также основные тенденции трансформации и развития компаний производителей вооружения. Вместе с тем, сотрудничество с ТНК скрывает ряд возможных угроз экономической безопасности Украины, в связи с чем определены стратегические задачи Украины, в частности максимальная гармонизация национальных экономических интересов и интересов ТНК и соблюдение экономической безопасности в контексте привлечения иностранных ТНК в оборонно-промышленный сектор экономики Украины.

Ключевые слова: оборонно-промышленный комплекс, вооружение и военная техника, военно-техническое сотрудничество, венчурное инвестирование, транснациональная корпорация.

Ukrainian military-industrial complex in system of international economic relations. Analyzed the current state of the military-industrial complex of Ukraine, the inevitability of the inclusion of Ukraine in international economic relations and integration into the global defense industry defense industry, in order to further its effective functioning. Considered the basic factors that affected the interest of multinational corporations in long-term investments in basic science and research and practical infrastructure. Summarizes different strategies restructuring in the defense industry with various defense protections from the action in the new economic conditions in the countries: USA, Western Europe, China, Russia, and the main trends of transformation and development of companies-manufacturers of weapons. However, cooperation with multinational corporations hide possible threats for the economic security of Ukraine, and therefore the defined strategic tasks of Ukraine, including the maximum harmonization of national economic interests and the interests of multinational corporations

and observance of economic security in context of calling in foreign multinational corporations in the military-industrial of Ukraine.

Keywords: military-industrial complex, arms and military equipment, military-technical cooperation, venture capital investment, multinational corporation

Актуальність обраної теми полягає у нагальній необхідності комплексного розвитку оборонно-промислового комплексу (далі – ОПК) України, як однієї з найбільш конкурентоздатних на світовому рівні галузей економіки України. При цьому ОПК має одну із найбільш глибоких інноваційних складових виробництва. Як свідчить світова практика, фінансування інновацій та їх апробації є високоризикованим і складно прогнозованим процесом. Від появи технології до моменту її втілення у готову продукцію, а тим більше в продукцію масового виробництва може пройти не одне десятиліття або взагалі потреба в новій технології нівелюється загальним вектором технологічної еволюції. Тому початкове впровадження фундаментальних розробок в ОПК є найбільш ефективним та швидким методом апробації та адаптації інноваційних розробок. З іншої сторони фінансування інноваційного продукту, являє собою венчурне інвестування, оскільки технологічна еволюція є хвилеподібним складно прогнозованим процесом, який переходить від однієї галузі до іншої із різними періодами затримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначені вище проблемні питання, які виникають при дослідженні вітчизняного ОПК глибоко досліджуються вітчизняними вченими (Буренок В.М., Бадрак В., Горбулін В.П., Свергунов О.О.) шляхом вивчення можливих шляхів вдосконалення державної політики щодо стимулювання розвитку ОПК, як інноваційної складової економіки держави, здатної створювати конкурентоздатну експортоорієнтовану продукцію.

Постановка завдання. Аналіз сучасного стану ОПК України та можливих шляхів підвищення його ефективності, на основі узагальненого досвіду розвинених країн та країн, що розвиваються в умовах інтеграції вітчизняного ОПК в глобальні зв'язки із ТНК, що несуть в собі потенційні можливості та загрози.

До останнього часу ОПК більшості країн світу, в тому числі і України, були зосереджені на забезпеченні обороноздатності національних ЗС, але нові тенденції розвитку світової оборонної промисловості свідчать про перехід від орієнтації суто на задоволення власних потреб до розвитку світового ринку озброєння та військової техніки (далі – ОВТ), як високодохідного джерела. Малі обсяги замовлень сучасного нового ОВТ з боку Міністерства оборони (далі - МО) України, тобто відсутність внутрішнього ринку оборонної продукції, що мало б бути найкращим засобом сертифікації цього ОВТ та реклами для зарубіжних замовників, стає на заваді укладенню експортних контрактів, і стосується безпосередньо найяскравіших технологічних новинок ОПК України.

Український ОПК за час незалежності накопичив значні проблеми, які пов'язані не стільки із відсутністю внутрішніх замовлень, як із відсутністю гармонізованої стратегічно орієнтованої державної політики спрямованої на прискорений розвиток наукоємних галузей виробництва із наближенням до замкненості виробничого циклу (для деяких зразків ОВТ імпорт комплектуючих та матеріалів досягають 80%). Зношеність обладнання, за оцінками експертів, досягла критичної межі, що ставить питання про необхідність створення виробництв, на базі існуючих технологій, фактично «з нуля» таких сегментів, як бронетанкобудування, радіолокацію, оптико-

електронну промисловість. Це дасть можливість значно підвищити конкурентоздатність вітчизняного ОВТ на світовому ринку озброєння. Перераховані проблеми не є вичерпними, але зважаючи на спрямованість статті, необхідно звернути увагу на деструктивне становище в кадровій політиці, при скороченні високопрофесійних фахівців галузі, відбувається занепад навчальної бази науково-технічних кадрів і є надзвичайно загрозливим для ОПК.

Певні кроки до стабілізації держава робить, зокрема розроблена «Концепція загальнодержавної цільової програми розвитку промисловості України на період до 2017 року», яка передбачає, що саме підприємства ОПК, враховуючи їх високий науковий і технологічний потенціал, найближчим часом мають стати осередками розвитку високотехнологічної конкурентоспроможної продукції цивільного профілю, частка якої складе 70-75% загального обсягу виробництва ОПК. Велике значення має державне стимулювання розвитку широкої кооперації вітчизняних виробництв такої продукції з високотехнологічними фірмами і альянсами з-за кордону – США, Європи, Японії [6].

За даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру, обсяг експорту Україною основних видів озброєнь у 2012 році, склав 1344 млн.дол., що забезпечило їй четверте місце в світовому рейтингу експортерів озброєнь. За підсумками останніх п'яти років (2008-2012 роки) Україна посіла 9-е місце в рейтингу з обсягом експорту 3,087 млрд.дол.

Виручка держкомпанії «Укрспецекспорт» та її дочірніх підприємств від експортно-імпортних операцій за підсумками 2012 року зросла у порівнянні з 2011 роком на 2% - до \$ 1,024 млрд. На даний час «Укрспецекспорт» співпрацює із 78 країнами [5].

Основними споживачами продукції воєнного й спеціального призначення українського виробництва залишаються країни Азії, куди поставляється 47% усього експорту. Ще 23% обороту припадає на держави Африки, 21% - СНД, 6% - Європи й 3% - Америки.

Є підстави вважати, що висока активність вітчизняних експортерів має зберегтись в найближчі роки з причин нестабільної військово-політичної обстановки в ряді регіонів. Приміром, події «арабської весни» і ріст напруженості навколо Ірану підштовхують країни регіону до подальшого зміцнення своїх збройних сил - особливо це стосується платоспроможних нафтових монархій типу Саудівської Аравії або ОАЕ.

Варто звернути увагу на економічну ситуацію в державі та в цілому в світі, яка задає відповідні тенденції в сфері виробництва та реалізації ОВТ.

Сучасний розвиток світової економіки показав безперспективність «неоліберальної» моделі економічних стосунків, заснованих на дерегулюванні зі сторони держави економічного розвитку, що в свою чергу призвело до структурної кризи у всій світовій економіці [1]. Тому виходячи із досвіду розвинутих економік виникає нагальна потреба у формуванні загальнонаціональної стратегії економічного розвитку за активної участі держави.

Пріоритетом державного регулювання, в умовах існуючої ринкової економіки, повинні бути високотехнологічні та наукоємні виробництва (авіа-, судно-, приладо-, енерго, машинобудування, атомна енергетика, комунікації та обробка інформації, біотехнології, медицина), де в Україні зберігся високий науковий, людський, ресурсний потенціал та достатньо високий рівень науково-технічних розробок попередніх десятиріч [2]. Перераховані сфери виробництва повинні бути індустріальною базою економіки України і об'єктом першочергової державної програми спрямованої на

модернізацію і інновацізацію економіки, що не під силу окремим підприємствам, корпораціям, галузям без державної протекції, підтримки та контролю.

Майже всі світові досягнення, які сьогодні відомі як «економіка знань» були породжені фундаментальними науковими дослідженнями протягом останніх 30-40 років на замовлення держав, тобто в планово-директивному порядку, із державним фінансуванням у рамках воєнних програм для ОПК. Пізніше бізнес комерціалізував те, що було створено державою.

Бізнес не зацікавлений у довгострокових інвестиціях у фундаментальну науку та дослідно-практичну інфраструктуру внаслідок наступних чинників:

тривалі строки самоокупності, віддачі капітальних вкладень;
можливість отримання негативного результату в дослідженнях (це тільки для науки негативний результат – це теж результат, а для бізнесу негативний результат досліджень – це збитки);

деякі інновації, корисні державі і суспільству, можуть нести загрозу самому бізнесу, який діє на старому технологічному обладнанні;

необхідність тривалого «вирощування» науковців і практиків, систематичної перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців, які створюють та обслуговують інноваційне виробництво та ін.

За даними Держкомстату України секторальна структура сучасних інвестицій в основний капітал характеризується їх незбалансованим розподілом, внаслідок чого, надходження інвестиційних ресурсів відбувається переважно у галузі із високим рівнем рентабельності та швидким оборотом капіталу, а також в експортно-орієнтовані галузі (металургія, добувна промисловість, хімічна і нафтохімічна промисловість).

Прийmemo до уваги, за статистикою, 65-70% продукції України складає продукція із низьким ступенем обробки і, як наслідок, з низькою додатковою вартістю, така ж і структура експорту.

Враховуючи неминучість включення України в міжнародні економічні зв'язки та інтеграції ОПК в світову оборонну промисловість, актуальним постає питання аналізу успішного досвіду та тенденцій трансформації і розвитку ОПК інших країн для впровадження їх в Україні та визначення напрямів співпраці українського ОПК із транснаціональними компаніями (далі - ТНК) виробниками ОВТ в глобальному середовищі.

В нових економічних умовах в 90-х роках ХХст. та на початку ХХІст., при реструктуризації ОПК були висунуті з боку розвинених держав вимоги:

збереження технологій і можливості розробляти та серійно виготовляти існуючі та нові ОВТ;

вирішення соціально-економічних проблем при скороченні робочих місць. В США цими проблемами займалися на рівні Конгресу, адміністрації президента та МО США; створення економічно ефективних ринкових компаній, в умовах зменшення замовлень та зростання вартості високотехнологічних озброєнь;

забезпечення розвитку компаній ОПК з перетворенням їх у ТНК для забезпечення їх діяльності в конкурентному середовищі на світових ринках в умовах глобалізації [3].

З урахуванням різного ступеня захищеності компаній ОПК від дій в нових економічних умовах, у США, країнах Західної Європи, КНР, Росії та інших виникли різні стратегії реструктуризації компаній в оборонній промисловості, а саме:

розирення компаніями ОПК сегментів ринків продукції воєнного призначення за рахунок технологічної та організаційної консолідації декількох фірм, навіть конкурентів у минулому;

об'єднання виробництва ОВТ для декількох держав з метою зменшення вартості виробництва та розширення ринків збуту;

виведення компаній із виробництва ОВТ тощо.

Основними тенденціями трансформації та розвитку компаній виробників озброєнь, як правило, стало:

зосередження основної частки виробництва озброєнь, особливо високотехнологічного з великою вартістю, у ТНК. Проте, переважна більшість сучасних ТНК оборонної промисловості мають чітке національне «ядро»;

формування ТНК оборонної промисловості на основі багатопрофільності, присутності одночасно на ринках озброєнь та цивільної продукції;

формування стратегічних альянсів ТНК оборонної промисловості.

Разом з тим, співробітництво з ТНК приховує низку можливих загроз економічній безпеці України через наступні негативні процеси:

переважне спрямування інвестицій ТНК у виробництва із застарілими технологічними укладами та низько технологічні галузі компаній ОПК;

безпрецедентний вплив прибутків закордонних філій ТНК на фінансування внутрішнього інвестиційного процесу материнських компаній ТНК оборонної промисловості, в той час коли на реінвестування в розвиток українських філій буде надходити мізерна їхня частка;

невиконання умов договорів купівлі-продажу пакетів акцій компаній ОПК під інвестиційні зобов'язання;

прояви загрози щодо доведення іноземними власниками до банкрутства, блокування діяльності, стагнації виробництва вітчизняного підприємства ОПК, як потенційного конкурента іноземному підприємству;

захоплення найрозвинутіших і найперспективніших сегментів промислового виробництва компаній ОПК країни, її науково-дослідних структур з метою перехоплення пріоритету та переведенням отриманого ноу-хау за кордон.

При співпраці з ТНК (інвестиції, спільне виробництво, закупівля технологій тощо) також виникають проблеми інтелектуальної власності. Особливо ці проблеми відчутні при виробництві та розробках ОВТ, експорті продукції воєнного призначення в треті країни тощо.

Стратегічним завданням України має бути максимальна гармонізація національних економічних інтересів та інтересів ТНК. Необхідним першим етапом є власне визначення цих інтересів.

Інтереси ТНК очевидні і цілком підпадають під класичне визначення трьох груп інтересів (екзистенційних - інтересів виживання самої ТНК у конкурентній боротьбі, еволюційних - інтересів ТНК зростання та отримання прибутку, домінаційних - намагання підвищити свою могутність і вплив). При цьому, жодним чином не применшуючи значення інших цілей, слід констатувати факт, що для ТНК, як суб'єкта бізнесу, принциповим є еволюційний критерій отримання (чи максимізації) прибутку.

Основним інтересом держави є дотримання економічної безпеки в контексті залучення ТНК у оборонно-промисловий сектор економіки, що має забезпечити вирішення проблеми підвищення конкурентоспроможності економіки за рахунок її

переорієнтації на інноваційний розвиток у високотехнологічному напрямі, і, в свою чергу, стане наслідком якісного зростання макроекономічних показників України.

Виходячи з цього, політика уряду України має бути спрямована, з однієї сторони, на оптимальне використання можливостей транснаціоналізації, з іншої на нейтралізацію її негативних наслідків; вона має бути комплексною та ґрунтуватися на чітко визначених національних пріоритетах розвитку. У програмі діяльності уряду та у відповідних законодавчих актах мають бути розроблені та закріплені регулятивні механізми, які мають містити одночасно систему стимулів щодо залучення іноземних ТНК та систему амортизаторів можливих негативних впливів транснаціоналізації.

В Україні також існує критична загроза економічній безпеці, що пов'язана із втечею капіталу національних компаній і небажанням їх фінансувати та здійснювати інноваційний розвиток компаній українського ОПК. Цей процес пов'язаний із відсутністю привабливих умов для розвитку венчурного бізнесу та ініціативи зі сторони держави. У зв'язку із чим, актуальними є слова американського економіста і соціолога Пітера Друкара, який вбачає у впровадженні венчурного підприємництва нову форму розвитку економіки, яка буде «періодом великих можливостей, швидко зростаючої зайнятості в різних сферах та інтенсивності загального зростання» [7], що безпосередньо спостерігається в США та інших розвинених економіках світу.

Висновки. Стратегія взаємодії компаній ОПК України з ТНК має враховуватися наступні правила:

забезпечення прийняттого інвестиційного клімату для залучення та діяльності іноземних ТНК в Україні. Для співпраці та конкуренції майбутніх українських ТНК оборонної промисловості з іншими ТНК в глобальному середовищі доцільно українське законодавство адаптувати до рівня ЄС, у тому числі про інтелектуальну власність, про військово-технічне співробітництво, про іноземні інвестиції в компанії ОПК, тривалість вкладення інвестицій в економіку країни та визначення обсягу прибутків, що не репатріюються, тощо;

нейтралізація загроз від діяльності іноземних ТНК в контексті дотримання економічної безпеки держави;

впровадження дієвого стратегічного менеджменту в компаніях ОПК, паралельно з відповідними заходами вдосконалення функцій і структури органів державної влади, нормативно-правової бази їх діяльності по управлінню ОПК.

створення власних ТНК оборонної промисловості, як це зробили раніше США і країни ЄС та продовжують розвивати такі компанії КНР, Росія, Індія, Бразилія та ін. Досвід цих держав свідчить, що національний капітал здатний витримувати конкуренцію із ТНК тільки у випадку, якщо він сам структурується в потужні фінансово-промислові групи, які будуть адекватні міжнародним аналогам і здатні проводити активну зовнішню економічну політику. Одним із головних напрямів у забезпеченні високої ефективності реструктуризації компаній ОПК України має стати вибір раціональної форми участі держави у функціонуванні оборонної промисловості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ю. В. Макогон, Ю. А. Гохберг, О. Б. Чернеча. Управления международной конкурентоспособностью предприятий (организаций): Учебное пособие. – Донецк, ДонНУ, 2004. – С. 54.

2. Л. А. Забарская, В. М. Десярева, Л. С. Винарик и др. Актуальные проблемы трансформации и развития промышленности Украины: Монография – НАН Украины. Ин-т экономики промышленности. – Донецк, 2004. – С. 305.

3. Д. П. Денисенко. *Управлінські форми підтримки розвитку економіки (досвід США)*// *Проблеми науки* – 2003. – № 12. – С. 47-53.
4. Лукашов А.В. *Венчурное финансирование.* / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.glavres.ru/glavnyu_venchurnyu_resurs/teorija.
5. *Україна в ході технічного переозброєння ОПК належить вирішувати «виклик» створення нових виробництв «з нуля» - військовий експерт* / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wartime.org.ua/6259-ukrayina-v-hod-tehpereozbroyennya-opk-nalezhit-irshuvati-viklik-stvorennya-novih-virobnictv-z-nulya-vyskoviy-ekspert.html>.
6. *Концепція загальнодержавної цільової програми розвитку промисловості України на період до 2017 року* / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://industry.kmu.gov.ua/industry/control/uk/publish/article;jsessionid=008C01C21F3CB69737D3E238151BF90D.app9:1?art_id=57967&cat_id=57966.
7. Друкер Питер Ф. *Задачи менеджмента в XXI веке* / Пер. с англ., учеб. пособие. – М.: „Вильямс”, 2000.